

مرثیه سرایان مشهور اردو و ابتکارات آنها

در این نوع ادبی

علی بیات*

چکیده

به نظر برخی از محققان و نقادان شبه قاره در میان انواع ادبی منظوم اردو، "مرثیه" یک نوع ادبی به شمار می‌رود که مستقل از مرثیه عربی و حتی فارسی است. یک بررسی پژوهشی می‌تواند صحت و سقم این ادعا را نشان دهد. آنچه مسلم است این است که مویه و نوحه بر متوفی در فرهنگ همه ملت‌ها از زمانهای دور وجود داشته، امروزه هم موجود است و تنها فرق در نوع ابراز آن و شدت و ضعف بیان تأثرات قلبی است. در ادبیات فارسی و اردو مرثیه شهدای کربلا به دلیل وجهه دینی شکلی خاص به خود گرفته است. مرثیه سرایان اردو زبان، به‌ویژه شاعران پرآوازه‌ای چون میرانیس و میرزا دبیرو غیره، چنان آن را پیشرفت دادند که اکثر محققان و منتقدان سراسر شبه قاره بدون تمایز دین و مذهب به اهمیت ادبی مرثیه‌های آنها اذعان دارند. آنان اجزایی را به مرثیه افزودند که علاوه بر خُزن انگیز بودن، به دلیل خاصیت های دراماتیک و نمایشنامه‌ای، خواننده و شنونده را به خود جلب می‌کند. ایجاد عناوین جدید و اجزای گوناگون مانند "چهره"، "سرایا"، "آمد"، "جنگ" و غیره در قالب ترکیب‌بند مسدس، گونه‌ای ادبی را به وجود آورد که فقط شاعران بلند مرتبه می‌توانستند در این عرصه

*. استادیار دانشکده زبانها و ادبیات خارجی، دانشگاه تهران، ایران

عرض اندام کنند و خود به خود در دوره درخشش مرثیه اردو در شهر لکنئو نوحه سَرایان کم سواد و شاعران کم تجربه کنار رفتند و با حضور شاعران بلند مرتبه اهمیت ادبی مرثیه اردو بسیار افزایش یافت.

کلیدواژه‌ها: مرثیه، مرثیه‌سرایی، بین، جنگ، رجز، شهادت.

مقدمه

زین‌العابدین مؤتمن در تعریف مرثیه می‌گوید در اصطلاح ادب «رثاء» یا «مرثیه» بر اشعاری اطلاق می‌شود که در ماتم گذشتگان و تعزیت یاران و بازماندگان و اظهار تأسف بر مرگ پادشاهان و بزرگان و ذکر مصائب ائمه اطهار، مخصوصاً حضرت سید الشهداء (ع) و دیگر شهدای کربلا و ذکر مناقب و مکارم و تجلیل از مقام و منزلت شخص متوفی و بزرگ نشان دادن واقعه و تعظیم مصیبت و دعوت ماتم‌زدگان به صبر و سکون و معانی دیگری از این قبیل سروده شده است (مؤتمن، ۲: ۱۳۳۲). پرواضح است که این نوع سروده‌ها چه در رثای شهدای کربلا باشند و چه در رثای عزیزان و بزرگان دینی و سیاسی، چون ارتباط مستقیم با افکار و احساسات قلبی و شخص سَراینده دارند و این افکار و احساسات همیشه با انسان قرین‌اند، می‌توان گفت که همه اقوام بشری از آغاز تا کنون به نوعی این احساسات را در از دست دادن عزیزان یا بزرگان به نوعی ابراز داشته‌اند و چه بسا به صورت سروده‌هایی برای نسل‌های پس از خویش به یادگار گذاشته باشند. افسری کرمانی نوشته است که «بنا بر قول مشهور بسیاری از تذکره‌نویسان، از جمله دولت‌شاه سمرقندی صاحب تذکره الشعرا و عوفی در لباب‌الالباب اولین شعری که سروده شده است، شعر حضرت آدم ابوالبشر در رثای فرزندش هابیل بوده است» (افسری کرمانی، ۱۳۷۱: ۱۶).

در آغاز، اشاره به این نکته نیز ضروری است که مرثیه در مفهوم کامل ادبی، همچون بسیاری دیگر از انواع شعر در زبان اردو، بدون شک از فارسی به این زبان راه یافته است. در نگاهی گذرا بر تاریخ ادبیات اردو می‌بینیم که به دلیل سیطره و حضور حاکمانه زبان فارسی و در کنار آن ادبیات فخیم فارسی در این سرزمین، اکثر گونه‌های ادبی فارسی توسط شاعران اردو زبان مورد تقلید و اقتباس قرار گرفته‌اند. گذشته از برخی گونه‌های ادبی چون گیت (git)، دوها (duha) و ... که از ادبیات هندی وارد زبان اردو شده‌اند و در